

Белова І.В.,
к.е.н., доцент кафедри банківської справи
ДВНЗ «Українська академія банківської
справи Національного банку України»,

Сисоєва Л.Ю.,
к.е.н., старший викладач кафедри
банківської справи ДВНЗ «Українська
академія банківської справи Національного
банку України»,

РИЗИКИ ПЕРЕДАЧІ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Анотація: Стаття присвячена окремим аспектам передачі (продажу) проблемних кредитів банків України. Запропоновані регуляторні та контрольні заходи для вирішення проблеми передачі «токсичних» банківських кредитів.

Ключові слова: проблемні кредити, банк, інститути спільного інвестування, компанії з управління активами.

Постановка проблеми. Протягом останніх років майже всі банки України незалежно від якості кредитного портфеля та методів, які застосовуються для управління кредитним ризиком, тією чи іншою мірою стикаються з проблемою неповернення кредитів. Наявність значних обсягів проблемної заборгованості у портфелях банків вимагає проведення комплексу заходів щодо повернення кредитних коштів з метою усунення можливих збитків банку. У контексті необхідності зменшення частки «токсичних активів» в загальній структурі активів вітчизняних банків проблема передачі простроченої заборгованості іншим учасникам ринку набуває особливої актуальності і потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань проблемних кредитів та методів їх повернення присвячені праці В. Алексійчука, В. Андрійчука, П. Лайка, І. Кириленка, А. Мороза, А. Васюренка. Дана проблематика активно досліджується також і

зарубіжними науковцями, зокрема, в роботах Ф. Валенсія, Дж. Гарсія, Е. Детражіа, Дж. Капріо, Т. Леттер, П. Роуз та ін. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень щодо вирішення проблеми передачі проблемних активів ринку, нажаль, в переважній більшості наукових робіт відсутній аналіз механізмів передачі/продажу проблемних активів небанківським фінансово-кредитним установам, які не є підзвітними НБУ.

У вітчизняній економічній літературі недостатньо уваги приділено також розробці підходів до ґрунтовної перевірки достовірності наданої інформації щодо пов'язаних осіб для ідентифікації кінцевих власників банківських груп (в межах яких часто і відбувається передача проблемних активів).

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, вчені в більшій мірі досліджують такі підходи до зменшення проблемної заборгованості в банку, як реструктуризація кредитної заборгованості та її ліквідація, в той час як ризики, пов'язані з прямим продажем проблемних кредитів банками третій стороні в науковій літературі досліджені лише поверхово.

Метою статті є розробка заходів та інструментів з метою зниження ризиків при продажу банками портфелів проблемних кредитів фондам спільного інвестування.

Виклад основного матеріалу. За даними сайту НБУ станом на 01.03.2012 прострочена заборгованість за кредитами банків склала 81,7 млрд.грн. при загальній сумі наданих кредитів 823,2 млрд.грн., тобто 10%.

Експерти зазначають, що питання проблемних боргів може суттєво загостритися вже у 2012р., оскільки строки реструктуризації для значної кількості кредитів закінчуються, а ситуація з платоспроможністю позичальників все погіршується. Рівень безробіття залишається значним, а потреба в робочій силі неухильно знижується. За даними Держкомстату середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника за перші два місяця 2012 р. склала 2758 грн., а

середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу – майже 1770 грн. при прожитковому мінімумі – 1017 грн. Заборгованість із виплати зарплати у 2012 р. неухильно зростає, і на 01.03 вже перевищила 1 млрд.грн. Середньооблікова кількість штатних працівників станом на 01.01.2012р. – 10,5 млн.осіб і має тенденцію до неухильного зниження. Все зазначене тільки посилює сумніви щодо можливості стабілізації ситуації з проблемною заборгованістю позичальників.

За даними статистики Світового банку [1] частка непрацюючих кредитів у їх загальній сумі (bank nonperforming loans to total gross loans) склала в Україні майже 42%. Це є найбільшим з показників всіх країн світу, що представили свої дані для Світового банку. І це в той час, як для більшості розвинених країн ця частка складає 1-5%. Розходження між 10% проблемних кредитів за даними НБУ та 42% за статистикою Світового банку в цілому пояснюється різними обліковими вимогами щодо врахування заборгованості (обсяг непрацюючих кредитів за світовою практикою визначається не за сумою, щодо якої настав строк погашення, а щодо усього обсягу заборгованості по такому кредиту).

Таким чином, проблема «токсичних» активів і зараз є виключно гострою для банків України, і чекати на її швидке виправлення немає підстав. Для зменшення частки негативно класифікованої заборгованості та покращення балансів у 2011 році банки активно списували заборгованість (чому сприяли прийняті нормативні акти НБУ і ДПАУ); продавали заставне майно; передавали або продавали проблемні активи.

Серед дозволених законодавством України механізмів передачі/продажу проблемних активів слід виокремити наступні:

- 1) тендер для інвесторів;
- 2) прямий продаж третім особам;
- 3) сек'юритизація;
- 4) передача прав вимоги фондам спільних інвестицій.

Звичайною світовою практикою є прямий продаж третій стороні, який є найбільш розповсюдженим в Україні. Деякі банки нещодавно користувалися наявною раніш можливістю продавати проблемні кредити з відсрочкою платежу пов'язаним небанківським фінустановам, які не є підзвітними НБУ, з метою очищення власних балансів та для того, щоб відповідати регуляторним вимогам. Але лист НБУ № 40-511/2689-8768 від 25.07.2011 фактично зробив недоцільними такі операції, оскільки тепер вони підлягають формуванню 100% резерву. Досить популярними операції з продажу проблемних кредитів з відстроченням платежу були для банків з іноземною материнською компанією.

Слід врахувати переваги для учасників таких угод. Передаючи проблемні кредити у пов'язану компанію, банк повністю не втрачає контроль над ними, а тільки на певний час відстрочує активну роботу. Для ІСІ та КУА: дохідність інвестицій в проблемні активи вища, ніж в інші види вкладень в Україні; є зацікавленість співробітників фондів у ефективній роботі з проблемними активами; згідно п.136 Податкового кодексу доходи, отримані від операцій з активами ІСІ звільнюються від оподаткування податком на прибуток [7].

Проте існують досить вагомі проблеми, які суттєво трансформують процеси передачі проблемних активів. Залучення ІСІ до купівлі неробочих активів відбувається в основному шляхом випуску інвестиційних сертифікатів фонду. Враховуючи законодавчі обмеження, слід звернути увагу, що передати права вимоги за кредитними договорами банки можуть лише венчурним фондам, до учасників яких не існує вимог, аналогічних вимогам до власників/учасників банків.

Відсутність прозорості в структурі власників банків стала основною причиною ініціювання Національним банком внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність». Так, в 2011 р. з числа можливих акціонерів банківських установ були виключені ІСІ. Такі дії

регулятора були спрямовані в першу чергу на недопущення концентрації корпоративних прав та фіктивної співпраці банків та ІСІ.

Водночас зі слів голови Ради Української асоціації інвестиційного бізнесу (УАІБ) станом на червень 2011 р. 178 інститутів спільного інвестування мали в своїх портфелях акції 27 банків загальною балансовою вартістю 500 млн. грн. [4]. Фонди мали лише шість місяців, щоб сформувати структуру своїх портфелів в відповідності до змін. Але за станом на 01.01.2012 за офіційними даними Національного банку України щодо власників істотної участі інвестиційним фондам належать акції чотирьох банків [3].

Таблиця 1

Участь інвестиційних фондів у статутному капіталі банків за станом на 01.01.2012 р.

Назва банку	Фонди, що володіють акціями банку	% у статутному капіталі
ПАТ КБ «ТК КРЕДИТ»	ПАТ «ЗНВКІФ Нові технології»	24,8177
ПАТ «Комерційний банк «Хрещатик»	ТОВ «КФ «Укрфінком» ТОВ «МАРКЕТ ІНВЕСТ ГРУП»	37,4306 24,9796
ПАТ «Міжнародний Інвестиційний Банк»	ПАТ «Закритий недиверсифікований КІФ «Прайм ессетс кепітел» ПАТ «Закритий недиверсифікований КІФ «ВІК»	60,000 14,9215
ПАТ «Західінком банк»	ВАТ Недиверсифікований закритий венчурний ІФ «Інноваційні стратегії»	48,4631

До прийняття зазначених вище змін до Закону «Про банки і банківську діяльність» (наприкінці 2011р.) протягом останніх років відбулося значне зростання активів ІСІ, що можна простежити за даними таблиці 2 [6].

Динаміка зміни обсягів активів ІСІ України за період 2007-2010 рр.

		Активи ІСІ
01.01.2008	млн. грн.	40780
	частка у ВВП, %	5,82
01.01.2009	млн. грн.	63 265
	частка у ВВП, %	6,67
01.01.2010	млн. грн.	82541
	частка у ВВП, %	9,02
01.01.2011	млн. грн.	105867
	частка у ВВП, %	9,67
За 2010 р.	Приріст, %	28
	Зміна частки у ВВП, %	0,65
За аналізований період	Приріст, %	160
	Зміна частки у ВВП, %	3,85

В результаті вищезазначених операцій банків, часто з дочірніми компаніями (в даному випадку КУА), проводилася формальна передача ризику у інші пов'язані структури, що фактично не змінювало проблемну ситуацію, а тільки переводило її в іншу площину (до речі, непрозору для НБУ). І таким чином спостерігалось фактично спотворення тих можливостей, що використовуються в частині співпраці ІСІ/КУА та банків у багатьох країнах світу, в тому числі і Росії. Наша практика багато в чому повторює російську в цій галузі. Наприклад, в частині вимог центрального банку країни формувати 100% резерви під зазначені вище операції, або в частині змін в оподаткуванні. Так, на даний час в Україні розвиток співпраці з КУА майже зупинений внаслідок податкових перепонів, пов'язаних, наприклад, зі сплатою ПДВ при переуступці боргу.

Минуле показує, що поштовх розвитку нових форм бізнесу, нових інструментів часто дає саме належне податкове рішення. І за результатами пілотного проекту за підтримки НКЦПФР щодо очистки балансів банків від проблемних кредитів за допомогою венчурних фондів ринок очікує виваженого підходу щодо розв'язання наявних проблем (в тому числі з внесенням змін до Законів та нормативних актів, що регулюють це питання).

Але якщо припустити, що в найближчому майбутньому такі відбудуться зміни, що очікуються банками, все одно залишається поза увагою такий момент: який регулятор і як саме буде регулювати питання обмеження ризиків, що несуть в собі КУА, які в таких операціях є фактично частиною банківської групи. А також, як буде розкриватися інформація щодо інвесторів, що фактично вкладатимуть гроші у такі ризиковані проекти, як купівля проблемних кредитів?

З метою побудови цілісної законодавчої бази та гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу у «Національному плані дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава"», затв. Указом Президента України від 27.04.2011 № 504/2011, було встановлено завдання підвищення вимог розкриття обов'язкової інформації учасниками фінансового ринку, у тому числі інформації про кінцевих власників фінансових установ. Були передбачені розробка та подання на розгляд Верховної Ради проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо контролю НКЦПФР за особами з істотною участю. За результатами реалізації цього пункту «Плану...» був прийнятий проект №9493 від 23.11.2011 «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державного контролю за діяльністю учасників фондового ринку», метою розробки якого є забезпечення належного контролю з боку держави за особами з істотною участю у професійних учасниках фондового ринку та кінцевими власниками професійних учасників фондового ринку, а також встановлення вимог до їх ділової репутації і фінансового стану. Але поки що проект не прийнятий.

Аналіз досвіду багатьох країн світу показав, що на посткризовому етапі для вирішення проблем в банківському секторі актуальним є формування нових механізмів регулювання та нагляду на консолідованій основі з метою попередження виникнення системних ризиків, що

виникають унаслідок діяльності фінансових груп. На думку провідних економістів основним об'єктом трансформації є перехід до концентрації регулятивних функцій до новоствореного або реорганізованого наглядового органу, повноваженнями якого є регулювання діяльності взаємопов'язаних учасників ринку. Так, Директивою 2006/48/ЄС Європейського Парламенту про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ визначено, що для досягнення ефективності нагляд на консолідованій основі повинен застосовуватися до усіх банківських груп, включаючи ті материнські компанії таких груп, які не є кредитними установами [2]. При цьому компетентні органи повинні мати необхідні правові інструменти, які дозволили б їм здійснювати такий нагляд. І хоча в 2011 році в Україні за ініціативи НБУ відбулися позитивні законодавчі зрушення щодо підвищення прозорості банків та нагляду на консолідованій основі, а також щодо захисту прав кредиторів, це питання є актуальним.

Висновки. Для вирішення даної проблеми пропонується створення спеціалізованих структурних підрозділів в організаційних структурах НБУ та НКФРЦП для скоординованості дій та моніторингу діяльності банків та фондів спільного інвестування. Як приклад, можна навести створення в 2010 році Європейської системи фінансових наглядовців, що включає три нових органа нагляду: Європейську банківську адміністрацію, Європейську страхову та пенсійну адміністрацію, а також Європейську ринкову та облігаційну адміністрацію [5].

З метою зниження ризиків при продажу портфелів проблемних кредитів фондам спільного інвестування, потрібно забезпечити наступні умови, а саме:

1. посилити вимоги до банківських груп щодо надання правдивої інформації щодо пов'язаних осіб для ідентифікації кінцевих власників;
2. в разі придбання фондом у банка проблемних кредитів забезпечити контроль за проведенням подальших заходів щодо

стягнення цієї заборгованості для попередження можливих ризиків рейдерства. А масові факти боргів підприємств різних галузей можуть лише сприяти суттєвому перерозподілу власності. Тільки належна соціальна відповідальність банкірів може перешкодити використати зазначені факти з метою перерозподілу власності (як це було у відомому російському прикладі заставних аукціонів);

3. розробка ринкових механізмів визначення ціни проблемних активів банку. При виявленні випадків перевищення дисконту, наданого ІСІ, передбачити нарахування додаткових доходів та штрафних санкцій для банку з боку податкових органів;
4. введення обов'язкової реєстрації в НБУ кожного договору продажу проблемних активів нерезиденту;
5. проведення відкритих тендерів для всіх інвесторів та розробка певних критеріїв та вимог до потенційних покупців банківських активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дані статистики The World Bank. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS/countries?display=default>.
2. Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ [Електронний ресурс].- Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_862.
3. Інформація про власників істотної участі у банках України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Shareholders.pdf. – 01.01.2012.
4. Кириченко А. ИСИ вывели из банков / А. Кириченко // Инвестгазета. – 2011. - № 24. – С. 37.

5. Офіційний сайт ЄЦБ. – Режим доступу: <http://www.ecb.eu>.
6. Огляд ринку ІСІ [Електронний ресурс] / – Режим доступу <http://www.uaib.com.ua>.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 07.12.2000 № 2121-III, зі змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.

Summary: The article is devoted to some aspects of the transfer (sale) of problem banking loans in Ukraine. The regulation and control measures for solving the problem of transfer toxic banking loans are proposed.

Белова, І.В. Ризики передачі проблемних кредитів банками України [Текст] / І.В. Белова, Л.Ю. Сисоєва // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2012. – Вип. 35. - С. 51-57.